

Наталена КОРОЛЕВА

ЛЕГЕНДИ СТАРОКНІВСЬКІ

Київ
“ЗНАННЯ”

*Мойому дружині В. Королеву-
Старому, що вивів мене з інших
далеких шляхів на шлях україн-
ського письменства, присвячую
ці легенди*

Троянди, сп'янілі від останніх вогнів осені, забули про прищеплену їм рукою садівника красу й укрились рожевим квітом щирої шипшини. На крильцях баревних метеликів відлетіло у вирій літо. Ах, щорік все їх меншає, цих безтурботних істот, що живуть квітами й сонцем. Щорік меншає й мрій. Тих, що на зміну метеликам приносить осінь.

Чи ж і мрію, як метелика, вважають за шкідника? Скільки-бо їх, які так намагаються вигнати все, що має крила, барву, усміх, відблиск радості...

— А вже що до нас, первостворених Всемогутнім “стихійних сил природи”, — нас виріклися б радо й поготів! — озався під вікном жартобливий голос.

Я виглянула й зраділа: Сивобородий звинний Фавн зручно вмотився в пурпурі реви*, що заплітала стіну. Сміється мідяношкірий в хмарі легесеньких кучериків срібного волосся. Вузловатим пальцем вказує на аметистове гроно:

— Можна? — й, не чекаючи відповіді, бо ж хто пожаліє гроно винограду? — обципує по ягодці,

* Рева — лоза (Тут і далі зірочкою позначені прим. ред.)

як дрізд. — В такі золоті дні, — втягає в себе прогріте сонцем і теплою землею медове повітря, — досягають не тільки грона, але й туга людського серця по незабутньому. Чи ж не вгадав?..

Сміється до мене, мов добрий приятель, що лиш вчора перервав був свою щоденну дружню розмову зі мною, під віконцем.

— Тож бачиш, — споважнів зненацька, — душа пам'ятає багато, чого не вміють назвати уста. Але ж часто й людська душа забуде, в чім сила зв'язку з минулим. То — зв'язок з доброю Матір'ю Землею, що її всі ми любимо більш, як гадаємо, бо ж вона дає нам не тільки свої плоди, але ж і баї*, що в них заховано зернятко правди, як дозріле зерно в лушпині... Та я не вмію складно і довго говорити. Хотів би ліпше щось тобі дати...

Знову радісно всміхнувся, низько нагнувся до землі і зірвав суху маківку.

— Візьми хоч це. І воно може навчити тебе розумінню дощових пісень, візерункам, що їх креслить вітер на ланах збіжжя, бажанню синього вогника, що пливе, хитаючись, над рідною драговиною. А може, колись, десь не в нашій землі, посадиш у чужу землю зеренце. Тоді сама здивуєшся, як воно потішить тебе. Не легковаж, що мале: малого немає в світі. На, візьми!..

І зник.

З того вечора, увесь той час, що я була в Лівадії — сонному кримському містечку, з найменням Німфи, — старий Фавн, добродушний і простий,

* Баї — думки.

як сільський капуцин з півдня, щовечора приходив до мого вікна й оповідав давновікі казки. Пізніш, за сумних днів самотності, безсонними ночами в бездомних мандрівках я брала зернятко з Фавнової маківочки і засаджувала у землю, що того часу була тереном моїх блукань.

Не сказав неправди приятель Фавн: не одна квітка виросла й зацвіла з його дрібних зерняток. А я збирала їх у китичку. До них додавала свіже листя з обмолених Лаврських Садів, таке приховане, соромливе, скромне, що по ньому часто можна перейти й не доглянувши, як по придорожному споришу. Коли ж над волинською Стир'ю по луках розквіли лампадками світло-фіялові зимовіти-колхікуми, а над мочарами м'ягко танцювали блудні вогники, — Лосна кинула мені срібну нитку своєї пряжі. Нею зв'язала я китичку тих дрібних квітів.

Не треба в них шукати “строгої” науковості: це-бо не вислід розшуків, дослідів, розвідок, студій. Це лише квітки, виплекані двома невтомними садівничками. Мрія — наймення одної, друга ж зветься — Любов.

ОПОЙНИЙ ДИМ

Гашта позіхнув. Потягся й правицею обмацав м'язи своєї лівої руки. Оглянув широкі груди, утнув у стані тулуб сюди й туди. Пересвідчився: нема ніжé ушкодження, ні в ребрах, ні на ліктях, ні на ступнях. І здивовано похитав головою.

Молодий скит* не знаходив на собі жодної рани й не відчував найменшої болісті в тілі. А тим часом чувся недужим. Не спалось, хоч трава була під ним м'яка, день теплий. Зрана не мав нічого в роті: не хотілося ані випити гострого, смашного, добре заквашеного кобилячого молока. Не мав смаку й до прозорого, червоного, як гранат, в'яленого на сонці м'яса з дикої ноги. Так само ані в'ялена дніпровська чечуга**, що її особливо любив, не викликала бажання їсти.

Чув, як обкипає серце, але не міг з'ясувати ступеня й характеру своєї досади. От немовби згубив у степу вже переможеного ворога!

Е-ех!.. Злісно розмахнувся жмутом буйволових ремнів, що з них виплітав вузди, аж від сириці вчулося в повітрі кілька посвистів. Троє невеликих, волохатих диких коней-торпанів, що стриножені паслись недалеко на узліссі, метнулись вбік й нашорошили свої короткі вуха. Перерізані ударом ремнів, звислі безсилі голівки високих будяків-крутаїв, що вже відціль починали своє панування над степом, відбивали вільну блакить широкого неба й тепер, зламані, ще гостріше запахли медом.

Таж хіба в тім потішення для дужого парубка? Знищити квітку — може бути забавою лише про жінку. А Гашта — досвідчений бойовник.

* *Скити* — скіфи, племена, що жили в VII ст. до н. е. — III ст. н. е. на півдні сучасної України.

** *Чечуга* — стерлядь.

Розправив ноги, порухав усіма пальцями й зсунув до потилиці гостроверху шапку-шличок й наче тим ще дужче роздратував досаду.

— Ну, бойовник! А що ж з того, коли ось вже тричі дозрів у небі повний місяць, й знову вже зник, упавши у безвість темної ночі, як стиглий овоч падає часом у воду. Тричі!.. А за цей час не було ані бійки з сусідніми племенами, ні набігу чужинців по здобич, не сталось гонитви в степах за ворогом. Тільки й бачив кров, що з упольованих звірят. Тільки всього й знищення, що кілька зрубаних на паливо буків. Ані не горів ліс... Рішучо нічого не сталось за цей довгий час, що могло б бодай трохи потішити серце молодого скита, розпрудити в жилах кров, що гускне, мов масло в сколоченому молоці! Можна так жити?

Гашта глянув звичев'я на блакитний Бористен, що ліниво плів під кручею жовтими пісками берегів, витягся горілиць й почав наспівувати бойової пісні, що давніш відразу настроювала його на войовничий лад і викликала загару. А сьогодні й той лік не допомагав: тільки збільшувалась досада, аж не можна було влєжати на траві. Бо ж на кого ти розпалишся, як ніде поблизу нема ворога!

“Були часи”, — потягли думкою ключі мандрівних журавлів, — “Були часи, коли можна було битись досхочу з аланами на Гнилому Морі”, — Жовте обличчя скита скривила глузлива усмішка. — “Pallus Meotidae” називають те море дикуни греки. Справді, дикий нарід! Тільки про гроші або ж про красу та про жінок турбуються вони. Немовби за гроші купується здобич? Чи можна ту

КИРИЛО КОЖУМ'ЯКА¹

Спустили голови бояре. Не сміють на князя Володимира очей піднести. Розумом-бо бажають, щоб розказ княжий біди-горю кінець поклав. Таж серце каже:

— Як бажати, щоб батько власну доньку на смерть виправив?

А Володимир схилився чолом на руку. Вуса кусає. На скроні жила б'ється, кров'ю чорною наливається.

Мовчання вагою невидимою навалилось на світлицю княжу. Тінню-сумом вщерть її наповнило. Тільки іскрами з півпільми кидають алмази-діаманти, що ними Панагія² на княжих бармах³ прикрашена. Немов на княжих шатах сльози горять, не очима виронені, а з серця самого ніби вони вирвались.

— Най же станеться!.. Амінь! — перехрестився князь. І підписав грамоту. З крісла встав — як мерлець з гробу, — білий весь. Рука не чує, як сувою згортає. Не бачить око “печатників”, що нечутно сап'янцями ступаючи, кулю зеленого воску до грамоти привішують, печаткою-щемками її сплющують, образом Володимировим і з тризубом його віск “знаменають”.

¹ У Києві, під Андріївською горою, є й донині вулиця, що зветься “Кожум'яки”.

² Образ Богоматері.

³ *Барма* — широкий комір на спосіб пелерини на княжому зодягу.

Припечатана доля князівни Горислави-Люди-ми¹, доньки Володимирової; завтра, чим світ, піде офірою — за Київ стольний, за люд хрещений, за край київський, — на поталу стане змієві лютому. Загніздився, окаянный, в Дніпрі ясному. Чорторії хвостом поганим крутить-скаламучує. Пустошить край довколишній. На Київ стольний отрую дихання свого кидає, пошесть-мор на хрещений люд напускаючи.

— Дай доньку — відступлюсь! — дев'яту пащами своїми озивається.

Воювати ж з ними — як з долею! — несила. За скелю й залізо твердіша шкіра луската. Ломлеться зброя об ню. Дев'ять голів вогонь мечуть. Слиною-отруєю кидають.

Виходив вже й Ілля Муромець. Та нічого з Цмоком не вдіяв він: як вихором листя осіннє, відмів подих потвори славного витязя.

— Доньку дай — відступлюсь! — і нічого не слухає Зміїще. Всіма дев'яту пащами людською мовою озивається.

На сонці, на піску дніпровому вигрівається. Очі-щілини заплющив. Клацнув зубами — немов на колодку пащу погану замкнув.

Очі виплакала Анна, княгиня Володимирова. Світу Божого не бачить — пільмою чорною став. Таж не сміє словом благальним за доньку заступитися.

— За долю-бо люду київського іде!..

¹ За княжих часів давали два наймення: “церковне” і “мирське”.

Тільки Людмила¹-князівна не плаче, не ридає, не журиться. Няню Євпраксію словом ласкавим підбадьорює:

— Чи ж гадаєш, няню-голубко, що Змій за милосердя Боже дужчий?..

І, як до свята шлюбного, шати-оздоби приправляє:

— За друзі душу кладу! Не лить же мені дівкою-чорнавкою іти...

І підніззя перлове з ларців дорогоцінних виймає. Намисто смарагдове з коробиць, самоцвітами прикрашених, витягає...

Ой не хмара чорна облягла Київ-стольний громовицею-югою², бурю небо радісне затягаючи! Не печеніжин — ворог лютий, не орда половецька погана зі степів на Володимирове місто насунула...

Біда щира на Київ прийшла, ще й на князя на Володимира.

Раннім ранком заплакали дзвони Десятинні. Лаврські їм риданням відгукнулися. А з княжих палат, пишних, мармурових, провід вирушив урочистий, та не малий...

Не на свято-празник провід той ішов... Ох! не на свято, не на радісне...

Попереду хор співає жалібно. За ним — в ризах чорних, — духовенство погребіння тво-

¹ Кияни ще перед світовою війною твердо вірили, що святий Володимир мав доньку Людмилу. Це наймення було дуже популярне у старому Києві.

² Юга — сухий, гарячий вітер (старе слово).

рить, димом-ладаном аж сонце Боже притьмарюючи...

Не домовину-корсть на санках везуть, як звичай давній велить, взимку чи влітку — однаково.

Молоду Гориславу-Людмилу ведуть, як ніч зоряну, в чорних шатах, перлами низаних. Біла личком князівна-красуня молодесенька. Як та лілея-снігоцвіт, що в руці Людмилиній коливається.

Володимир-князь із княгинею, в “шатах смирих”, жалібних виступають повагом, з родом княжим, з дружинниками вірними. А за княжим двором, за боярами — люду ж, люду хрещеного! Всі князівну в останню путь відпровождають, за любов їй щиру пошаною дякуючи. Тільки няні Євпраксії серед люду нема. Немає старенької і серед бояринь.

Стрімким спуском¹, що за княжим двором від хреста Апостола Андрія² починається, квапиться Євпраксія на Боричів взвіз, до хатини малої добивається. Відчиняє двері стар-чоловік.

— Не турбуй, жінко, сина стуком-грюкотом: працю пильну кінчає він, та ще й квапиться.

Аж на одвірки сперлась Євпраксія. Зітхання з грудей на волю пташкою вирвалось.

— Дяка Пречистій! В дому Кирило!.. Я прохати іду...

¹ Спуском звалися в Києві дуже стрімкі вулиці з гори додолу.

² Легенди говорять, що св. ап. Андрій Первозванний постановив хрест, де нині Андріївська церква.